
IX RIKOS LASTENSUOJELUN KENTÄSSÄ

Timo Harrikari

Nuorten ihmisten keskuudessa pelottavalla tavalla lisääntyvä rikollisuus useimmassa tapauksessa aiheutuu epätyytyvästä suojelusta. Tehtyä rikosta ja sen seurauksia voidaan pitää lopunäytöksenä näytelmässä, joka päivittäin tulee tarkkaavan katelijan silmiin kaupungeissa, esikaupungeissa ja muissa ympäristöoloihin nähden samanlaatuisissa paikoissa. Edelliset näytökset esittävät riittävän kotihoidon puutteessa olevaa lasta, kadulla kuljeksivaa, ilman järjestettyä työtä jäänyttä alaikäistä, liian varhain omiin hoteisiinsa joutunutta ja ammattiopetuksen puutteessa valmistunutta ”sakilaispoikaa” taikka alaikäistä prostituoitua. (KM 1921: 15, 8).

Teksti on ote maamme ensimmäistä lastensuojelulakia (1936) vuosina 1918–1921 valmistelleen lastensuojelukomitean mietinnöstä. Siinä kuvaillaan hyvin oman aikansa ymmärrystä niistä syistä, jotka johtavat lapsen rikollisiin tekoihin. Syyt eivät tunnu kovin vierailta omallekaan ajallemme. Lapsen riittämätön suojelu on yksi rikollisuuden ”kestoselityksistä”.

Tarkastelen tässä artikkelissa lapsia suojelevien käytäntöjen ja rikollisuusilmiön ”yhtymäalaa”. Lähdän liikkeelle kuvaamalla lasten ja nuorten rangaitaviin tekoihin kohdistettavien sosiaalisten reaktioiden institutionaalisia peruslinjauksia. Lapsen asettaminen erityisasemaan rikosoikeudellisissa käytännöissä suhteessa aikuiseen on universaali käytäntö. Länsimaissa tämän käytännön moderneja ilmentymiä ovat olleet esimerkiksi rikosvastuun ikäraja ja lasten seuraamuskäytäntöjen institutionalisointi aikuisista erilleen. Institutionalisoinnit noudattavat kahta hieman toisistaan poikkeavaa peruslinjaa. Peruslinjaukset voidaan jakaa angloamerikkalaisissa maissa käytössä oleva nuorisotuomioistuimeen ja pohjoismaille ominaiseen lastensuojelulautakuntamalliin.

Toiseksi esitän katsauksen siihen, miten rikollisuutta koskeva tematiikka on ajan mittaan suhteutunut Suomessa lasten suojelun näkökulmaan ja lastensuo-

jelukäytäntöihin. Tältä osin teen erottelun ”lasten suojeluun” ja ”lastensuojeluun”. ”Lapsen suojeleminen” laajasti ymmärrettynä on rikosoikeudessa vanha käytäntö, josta jo ensimmäiset maassamme sovelletut lainsäädännöt kertovat. Yleisinhimillinen ”lapsen suojelemisen” orientaatio, jossa kasvava sukupolvi saatetaan kulttuurisen ymmärryksemme perusteella elämänvaiheensa ja ikänsä vuoksi erityisten käytäntöjen alaisiksi, voi ilmentyä vaikkapa vanhemman arkipäivässä lapselleen antamana hoivana ja huolenpitona, lastensuojelulaitokseen sijoittamisena tai lasten rangaistavuutta rajoittavan ikärajan asettamisena. Suojeleminen ei ole sidottu yksittäisiin konteksteihin vaan ilmenee monitasoisissa vuorovaikutustilanteissa.

Määrittelen käsitteen ”lastensuojelu” rajoittuneemmaksi kuin ”lasten suojelemisen”. ”Lastensuojelu” modernille aikakaudelle ominaisena, julkisen vallan organisoimana ja lailla säädeltynä ammatillisena toimintana on rakentunut nykyiseen muotoonsa vasta runsaan vuosisadan aikana. Kyse on monitasoisesta juridis-hallinnollisten ja sosiaalis-pedagogisten käytäntöjen verkosta.

Kolmanneksi luonnehdin lastensuojelun osuutta nykyisissä rikollisuutta koskevissa käytännöissä. Lastensuojelulakiin sisältyy toimenpiteitä, joihin lastensuojeluviranomaiset ovat velvollisia ryhtymään saatuaan tiedon lapsen tai nuoren rikollisesta teosta. Lastensuojeluviranomaiset toimivat myös monien rikosoikeudellisten käytäntöjen risteyskohdassa, jolloin he toimivat sellaisten säädösten velvoittamina, jotka eivät välittömästi koske heidän perustehtäväänsä. Tällaisia ovat esimerkiksi henkilötutkinnan laatiminen ja osallistuminen nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimista koskevaan prosessiin.

Lopuksi luon näkymää nykykeskusteluun ja tarkastelen sitä, millaisia keskusteluja, käsitteitä ja käytäntöjä kohden rikollisuusilmiön ja lastensuojelun yhtymäala saattaa olla menossa tällä hetkellä. 1990-luvulta alkanee laajat yhteiskuntapoliittiset muutokset ovat muuttaneet merkittävästi lapsiperheiden asemaa ja lasten kasvuolosuhteita. Samalla heihin kohdistetut sosiaaliset reaktiot ovat saaneet piirteitä, joissa on toisaalta ollut havaittavissa piirteitä paluusta johonkin vanhaan, mutta toisaalta ne ovat saaneet joitain täysin uusia piirteitä. Käsitykseni mukaan lasten ja nuorten rikollisten tekojen ja lastensuojelukäytäntöjen suhde on muotoutumassa uudella tavalla.

Nuorisoriikollisuus ja suomalainen lastensuojelu kansainvälisessä vertailussa

Oikeus- ja huoltomalli institutionalisoinnin ideaalityypeinä

Lasten ja nuorten rikollisuuteen käsittelemiseen erikoistuneet institutionalisoinnit vaihtelevat kansainvälisesti tarkastellen laajasti. Institutionalisoinnin perusorientaationa on tavallisimmin esitetty jakoa oikeus- ja huoltomalliin (Morris & McIsaac 1978, 9; Pratt 1989; Pösö 1993, 45, taulu 1).

Oikeusmallin piirteisiin kuuluu, että huomio kiinnitetään ensisijaisesti lapsen tekoon ja ajallisesti sen tekohetkeen. Seuraamuksena järjestettävien laitoseuraamusten kesto on suhteutettu teon vakavuuteen ja seuraamus on ennalta määrätyn pituinen. Lapsen, hänen tekonsa ja mahdollisten seuraamusten arviointi kuuluu tuomioistuimissa toimiville juristeille. Tuomioistuimissa toimii lasten ja nuorten asioihin erikoistuneita ja koulutettuja oikeusoppineita.

Vastaavasti huoltomallissa lähtökohtana on lapsen tuen ja hoidon tarve, jota arvioivat ensisijaisesti lastensuojelun ja sosiaalityön ammattilaiset. Aikaulottuvuudella huomio kiinnittyy tekoa laajempaan aikaperspektiiviin, jolloin nykyhetken tuen ja hoidon tarpeille etsitään selityksiä elämänhistoriasta, mutta samalla arvioidaan, millaisiin toimenpiteisiin tulevaisuudessa tulisi ryhtyä, jotta lapsen tuen ja hoidon tarve tyydyttyisi.

Oikeusmallia on pidetty ominaisena erityisesti angloamerikkalaisille maille ja huoltomallia Pohjoismaille. Oikeusmallin historiallisena merkkipaaluna on pidetty ensimmäisen nuorisotuomioistuimen perustamista Chicagoon vuonna 1899. Vastaavasti huoltomallin alkupisteeksi on nimetty Norjan lastensuojelulain säätäminen vuonna 1896. Lainsäädännöllä perustettiin tuolloin huoltomallille ominaisena pidetyt lastensuojelulautakunnat.

Oikeus- ja huoltomalli on ymmärrettävä ideaalityypeinä (Taulukko 1), jotka tuskin missään toteutuvat puhtaasti. Nuorisotuomioistuimissa käsitellään asioita ja asiakokonaisuuksia, jotka pohjoismaissa kuuluvat lastensuojelulautakuntien alaan ja päinvastoin. Monet analyysit ovat painottaneet sitä, että sekä nuorisotuomioistuinten että lastensuojelulautakuntien toiminnan peruslähtökohta on huollollinen.

Taulukko 1 Lasten pahantapaisuuden käsittelyn huolto- ja oikeusmallin keskeiset erot (Pö-sö 1993, 45)

	Huoltomalli	Oikeusmalli
Pahantapaisuuden arvioinnissa keskeistä	Lapsen tarve tukeen ja hoitoon Pahantapaisuus on sosiaalinen ja/tai psykologinen häiriö	Lapsen teko Lapsi on vastuussa pahantapaisista teoistaan
Arvioinnin aikaulottuvuus	Lapsi uhrina Tuleva kehitys menneisyyden pohjalta	Lapsi syyllisenä Tekohetki
Laitosseuraamuksen kesto	Harkinnanvarainen sijoituksen aikana riippuen lapsen käytöksestä	Tekoon suhteutettu, kesto ennalta määrätty
Taustaideologia	Häiriökäytös on häiriökehityksen seuraus; häiriökehitykseen voi ja tulee puuttua Kristinusko, professionaalinen sosiaalityö, kliininen psykologia, empiirinen sosiaalitutkimus	Rationaalinen, harkitseva toimija Kantin moraalifilosofia Rikosoikeudellinen klassismi ja uusklassismi
Lapsen pahantapaisuuden arvioija	Sosiaalityöntekijä, lastensuojelu	Juristi, tuomioistuin

Jos oletamme, että kummankin mallin lähtökohta on perustaltaan huollollinen, voi olla hieman kyseenalaista puhua nuorisotuomioistuinten osalta syyntakeisuuden, rikosvastuun tai rangaistavuuden alaikärajaista merkityksessä, jossa sen Suomessa ymmärrämme. Matalaa tuomioistuinkäsittelyn ikärajaa ei voida automaattisesti pitää järjestelmän rankaisevuuden ja ankaruuden mittarina. Lapsen asian käsitteleminen nuorisotuomioistuimessa ei tarvitse merkitä rikosoikeudellisia seuraamuksia, puhumattakaan rankaisevista ja tukahduttavista seuraamuksista, kuten sakoista tai vankeusrangaistuksesta.

Pohjoismainen lastensuojelulautakuntamalli

Pohjoismaille ominainen piirre on rikos- ja sosiaali oikeudellisten instituutioiden toimiminen periaatteellisesti toisistaan erillään. Rikosoikeuden erityisiä nuoruuden huomioon ottavia ja lastensuojelun käytäntöjä voidaan soveltaa yhtäaikaaisesti. Ikäraja, jonka jälkeen nuoren rikosasiaa voidaan käsitellä tuomioistuimissa, on kaikissa pohjoismaissa viisitoista vuotta, mikä on kansainvälisesti vertaillen varsin korkea. Tuomioistuin käsittelyn yläikärajaa koskeva kysymys ei pohjoismaisessa kontekstissa ole olennainen, koska erillisiä nuorisotuomioistuimia ei ole. Pohjoismaissa sovelletaan kuitenkin monia erityisiä nuoria koskevia rikosprosessuaalisia ja seuraamusten ankaruuteen liittyviä säännöksiä, jotka rajoittuvat usein alle 21-vuotiaisiin.

Pohjoismaisessa mallissa sosiaaliviranomaiset vastaavat mahdollisista toimenpiteistä, joita voidaan soveltaa rikosvastuun ikäraja nuorempiin henkilöihin. Poliittisesti valittujen kunnallisten sosiaalilautakuntien ohjauksessa toimivat sosiaaliviranomaiset vastaavat osaltaan myös ikäraja vanhempiin nuoriin sovellettavista toimenpiteistä omien säännöstensä perusteella. Sosiaaliviranomaisten toimivalta ei rajoitu vain rikollisista teoista seuraaviin toimenpiteisiin. He vastaavat laajoista lasten kasvuoloihin liittyvistä paikallisista linjauksista aina yksittäisissä lastensuojelutapauksissa tehtäviin päätöksiin.

Ruotsissa nuorten rikollisuutta koskevat lastensuojelutoimenpiteet perustuvat sosiaalilainsäädäntöön (SoL). Yleistä sosiaalihuoltolakia täydentävää lakia (LVU, Lagen om vård av unga) voidaan soveltaa alle 20-vuotiaaseen henkilöön, joka omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Mielenkiintoisin viimeaikainen muutos Ruotsissa on vuoden 1999 alusta voimaan tullut laki (LSU, Om verkställighet av slutna ungdomsvård), jossa säädettiin tuomioistuinten mahdollisuudesta määrätä rikoksia tehnyt 15–17-vuotias henkilö sosiaalihuollon ylläpitämään suljettuun laitokseen aina kahdesta viikosta neljään vuoteen. Uudella käytännöllä on ollut tarkoitus korvata ehdottomat vankeusrangaistukset. (Janson 2004, 391–441.)

Tanskalainen käytäntö muistuttaa ruotsalaista. Alle 15-vuotiaisiin voidaan rikollisen teon seurauksena kohdistaa toimenpiteitä, jotka perustuvat lapsen tarpeeseen. Vaihtoehtoihin kuuluvat muun muassa taloudellisen tuen antaminen, harrastustoiminnan tukeminen tai perheterapia. Lapsi tai nuori voidaan sijoittaa suljettuun laitokseen, jos hänen arvioidaan vaarantavan kasvuaan ja kehitystään. Alle 15-vuotias voidaan sulkea suljettuun laitokseen enintään kahdeksi kuukaudeksi ja yli 15-vuotias enintään 14 kuukaudeksi. (Kyvsgaard 2004, 349–390.)

Tanskassakin on nuorten rikosoikeudellista seuraamusvalikoimaa täydennetty rikosoikeuden ja lastensuojelun yhteisalaa koskettavilla säädöksillä. Vuonna 1998 säädettiin 15–17-vuotiaille tarkoitettu ”nuorisosopimuksesta”; nuori, hänen vanhempansa ja sosiaaliviranomaiset valmistelevat yhdessä ja allekirjoittavat sopimuksen, jossa nuori sitoutuu osallistumaan toimintaohjelmiin. Tuomioistuimien vahvistaa sopimuksen. Vuonna 2001 säädettiin erityisestä alle 18-vuotiaille tarkoitettu nuorisorangaistuksesta, joka voidaan tuomita vakavista rikoksista. Seuraamuksen tuomitsee tuomioistuin, mutta sosiaaliviranomaiset panevat sen toimeen. Kolmivaiheinen ja pituudeltaan enintään puolitoista vuotta kestävä seuraamus on laitospainotteinen ja sisältää intensiivistä sosiopedagogista kuntoutusta. (Kvysgaard 2004, 349–390.)

Myös Norjassa kunnallisen lastensuojelun toiminta perustuu lastensuojelulakiin, jonka lähtökohtana ovat lapsen etu ja yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen. Lapsella tarkoitetaan laissa alle 18-vuotiaita henkilöitä. Lakiin sisältyy erityisiä rikollisuutta koskevia säännöksiä. Vakavaan tai toistuvaan rikollisuuteen (alvorlige och eller gjentatt kriminalitet) syyllistynyt lapsi voidaan ilman omaa tai hänen huoltajansa suostumusta sijoittaa laitokseen lyhytaikaisesti. Sijoitus voidaan tehdä enintään 12 kuukautta kerrallaan, mutta sijoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa. (Lov om barneverntjenester 1992, Kapittel 4, 4–24, 4–26.)

Nuorisotuomioistuimet

Tuomioistuinkäsittelyn alaikärajan lyhyt tarkastelu tuo esille institutionalisointien moninaisuuden maissa, joissa nuorisotuomioistuimet ovat käytössä. Yhdysvalloissa 13 osavaltiota on asettanut ikärajan. Ikärajat vaihtelevat 6–12 ikävuoden välillä. Useimpien osavaltioiden toiminta perustuu oikeustapauksista rakentuvaan oikeuskäytäntöön, jossa säädännäisoikeuden asema on toissijainen. Ikäraja vaihtelee käytännössä 7–14 ikävuoden välillä. Euroopan alhaisimmat ikärajat löytyvät Isosta-Britanniasta, missä Pohjois-Irlannissa sovelletaan seitsemän vuoden ja Skotlannissa kahdeksan vuoden ikärajoja. (Doobs & Tonry 2004, 5–10; Muncie 1999b, 255.)

Maissa, joissa nuorisotuomioistuimimalli on käytössä, on tärkeää kiinnittää huomiota myös nuorisotuomioistuinkäsittelyn yläikärajaan. Useissa Yhdysvaltojen osavaltioissa, Saksassa, Kanadassa ja Alankomaissa alle 18-vuotiaiden asiat käsitellään nuorisotuomioistuimissa. Uudessa Seelannissa alle 17-

vuotiaiden ja Skotlannissa alle 15-vuotiaiden asioita voidaan käsitellä nuorisotuomioistuimissa. (Doobs & Tonry 2004, 5–10.) Englannissa nuorisotuomioistuinkäsittelyn (Youth Court) yläikäraja on 18 vuotta, mutta henkirikosasiat ja vähintään 14 vuoden vankeusrangaistukseen mahdollisesti johtavat rikosasiat käsitellään tavallisessa tuomioistuimessa (Crown Court). (Bottoms & Dignan 2004, 76–91.) Käytäntöä voi pitää ns. ”pahuus täydentää iän” -periaatteen (malice supplies age) sovelluksena.

Ison-Britannian käytännöt ovat mielenkiintoisen heterogeeninen joukko saarivaltion sisällä toteutettavia institutionalisointeja. Sekä Englannissa että Skotlannissa sovellettiin vuoden 1908 lastensuojelulakia (The Children Act) vuoteen 1968. Tämän jälkeen Skotlannissa otettiin käyttöön oma sosiaalityön lähtökohdista käsin uudistettu lainsäädäntö. Lainsäädännöllä perustettiin Skotlantiin lasten ja nuorten asioiden käsittelyjärjestelmä, josta on käytetty käsitettä ”children’s hearings”. Skotlannissa sovelletaan siten edelleen perinteistä rikos- ja huoltoasioita yhdistävää nuorisooikeusjärjestelmää, jonka lähtökohta on huollollinen. (Bottoms & Dignan 2004, 21–28, 44–76.)

Englantilainen oikeuskulttuuri on historiallisesti tarkastellen ollut skottilaisista ankarampi. Lapsia kohtaan se on ollut kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen ankara. Hyvin pientenkin lasten kuolemanrangaistuksia – usein varsin lieviä teoista – pantiin täytäntöön Englannissa vielä 1800-luvulla (Duckworth 2002, 39–41). Vuonna 1991 toteutettiin perustava muutos, jossa nuorten rikosasioiden ja siviiliasioiden käsittely erotettiin toisistaan. Perinteisestä nuorisooikeusinstituution sisäisestä kaksijakoisuudesta huolto- ja rikosasioiden käsittelyssä luovuttiin. 1990-luvun lopussa huollollinen näkemys nuorten rikollisuuteen on merkittävästi heikentynyt ja rikosasioiden käsittely on saanut täysin oman suuntansa tavoitteineen ja keinoineen. (Bottoms & Dignan 2004, 32–44.) Englannissa on 1990-luvulla nuorten ongelmiin suhtautumisessa siirrytty rankaisevien reaktioiden suuntaan. Muncie (1999a) on käyttänyt käsitettä ”institutionalisoitu intoleranssi” suunnanmuutoksesta, johon sisältyvät mm. vanhempia lapsen teoista rankaisevat käytännöt, lapsiväestön ulkonaliikkumiskiellot ja poliisijohtoinen huomion kiinnittäminen antisosiaaliseen käyttäytymiseen.

Rikollisuuskysymyksen historiallinen muotoutuminen osaksi lastensuojelua Suomessa

Suomalainen nuorisoriikollisuuden institutionalisointimalli lukeutuu osaksi pohjoismaista toimintatapaa. Kuvaan seuraavassa sitä, miten lapsen suojelemisen näkökulma on Suomessa vaihdellut ajan mittaan suhteessa rikollisuuden hallintoiintiin.

Esimoderni aika

Pohjoismaisiin lainsäädäntöihin on useiden vuosisatojen ajan sisältynyt säännöksiä, joissa lapset asetetaan toisenlaiseen asemaan kuin aikuiset. Keskiaikaiset ruotsalaiset maakuntalait sisälsivät tekojen rangaistavuutta koskevia säännöksiä, joiden ulkopuolelle keskenkasvuisiksi arvioidut jätettiin. Lasten rangaistavuus käsitti ensimmäisissä 1300- ja 1400-luvuilla kirjoitetuissa kansallisissa lainsäädännöissä ainoastaan surmatöitä ja pahoinpitelyjä. Lapsen tahalliset surmatyöt oli käsiteltävä automaattisesti tuottamuksellisina, ja niistä oli tuomittava lapsille täysikasvuisia lievempiä seuraamuksia. Kuninkaanrauhan rikkomisesta lapsia ei voinut aikuisten tavoin julistaa lainsuojattomaksi. (Harrikari 2004a, 63; 2004b, 35–37.)

Ajanjaksoa 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun loppupuolelle on kutsuttu ankaran rikosoikeuden ajanjaksoksi. Oikeushistoriallisessa tutkimuksessa muutos on liitetty keskusvallan vahvistumiseen suhteessa sukuvaltaan ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvuun. On esitetty, että muutos johtui ennemminkin oikeuskäytännöistä kuin annetuista säännöksistä; rahvaan köyhtyminen johti sakkorangaistusten muuntamiseen ruumiinrangaistuksiksi.

Vuoden 1734 rikoskaarta voi nykypäivän ja erityisesti lasten suojelemisen näkökulmasta luonnehtia ankaraksi, jopa julmaksi. Rikoskaari sisälsi mahdollisuuksia niin lasten kuoleman-, vankeus-, ruumiin- kuin häpeärangaistuksiinkin. Muutoksessa ei ollut kyse niinkään siitä, että lapset ja aikuiset olisi ymmärretty entistä enemmän toistensa kaltaisiksi vaan päinvastoin. Ankarat säännökset voidaan nähdä eriarvoisuuden kasvua koskeneen laajemman muutoksen valossa. Kyse oli pyrkimyksestä syventää aikuisten/vanhempien ja lasten välistä ”sukupolvikuilua”. Vanhalla testamentilla, joka nostettiin 1500-luvun puolivälissä välittömäksi oikeuslähteeksi, oli merkittävä vaikutus muutokseen. Sieltä omaksutuilla säännöksillä oikeutettiin lapsen kuolemanrangais-

tus ja sen perusteella oikeutettuja häpeä- ja ruumiinrangaistuksia sisällytettiin niin kirkkolainsäädäntöön kuin valtakunnalliseenkin lakiin. (Harrikari 2004a, 64–67; 2004b, 37–41.)

Kohti modernia lastensuojelua

Rikollisuusilmiön ja modernin lastensuojelun yhteisalan synty paikantuu 1800-luvulle. Syntyhistoria kytkeytyy uusien kansallisvaltioiden syntyyn ja nationalistisiin tavoitteisiin, jotka koskivat myös lapsiväestön hallinnointia. (Harrikari 2004a, 67–77; Pulma 1987, 29.) Voidaan puhua yhteisalaa määrittäneiden lainsäädännöllisten uudistusten ”ensimmäisestä kansainvälisestä aalosta” 1800-luvun alussa. Lapset erotettiin aikuisista ja lasten erityislaatu otettiin huomioon rikosoikeudellisissa käytännöissä. Uudistukset alkoivat Napoleonin Ranskasta, missä vuoden 1810 rikoslaki sisälsi uudentyypisiä lapsia koskeneita säännöksiä, joissa arvioitiin lapsen kykyä ymmärtää tekonsa rangaistavuus. Monet eurooppalaiset valtiot seurasivat ranskalaista mallia. (Harrikari 2004a, 67–70.)

Muutosten ”toinen kansainvälinen aalto” sijoittuu 1800-luvun loppupuolelle. Muutoksen moottoreina olivat italialaisen rikosoikeuden positivistisen ja saksalaisen modernin sosiologisen rikosoikeuskoulukunnan oppijärjestelmät, joissa ihmis- ja luonnontieteiden 1800-luvun innovaatiot haluttiin tuoda rikoslainopin käyttöön. Suomessa vahvimmin vaikuttaneen saksalaisen koulukunnan oppi painotti entistä tehokkaampia keinoja taistelussa rikollisuutta vastaan ja kriminaalipoliittisten toimenpiteiden perustamista empiiriseen tutkimustietoon. Koulukunta muotoili lapsia koskeneen suojele- ja pakkokasvatusopin, jossa painotettiin, että rikoksiin johtavalta pahantapaiselta käytökseltä tuli ”katkaista juuret”. Opin lähtökohtana ei tarkkaan ottaen ollut ensisijaisesti lasten suojeleminen vaan ”yhteiskunnan suojele rikollisilta lapsilta”. (Dahl 1985, 60, 87–99; Harrikari 2004a, 125–140, 204–207; Pulma 1987, 105; Satka 1995, 43–48.)

1800-luvun loppupuolella rikoslakejaan muokanneet eurooppalaiset kansallisvaltiot alkoivat siirtää lastensuojelutehtäviä yksityisiltä hyväntekeväisyysjärjestöiltä itselleen. Tähän vaikutti niin sanottu ”sosiaalinen kysymys”, jonka piirissä sosiaalisten olosuhteiden ja rikollisuuden esitettiin olevan kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Lasten suojeleminen alettiin ymmärtää yhä merkittävämmiin rikollisuuteen vaikuttamisen välineenä. Suojelukäytäntöjen institutionalisointi noudatteli kansainvälisesti vertaillen kahta linjaa eli nuorisotuomio-

istuinten perustamista ja lastensuojelulautakuntien toiminnan aloittamista, jota kuvasin edellisessä jaksossa. Ensimmäinen eurooppalainen pakkokasvatuslaki säädettiin Preussissa vuonna 1878. Suojelukasvatusoppi levisi Saksasta Norjan kautta muihin pohjoismaihin. Suojelukasvatusoppiin perustunut lastensuojelulaki säädettiin Norjassa vuonna 1896, Ruotsissa 1902 ja Tanskassa 1905. Myös Suomessa alettiin innokkaasti työstää suojelukasvatusoppiin perustunutta lainsäädäntöä, mutta hanke kariutui eikä suojelukasvatusoppiin perustunutta lastensuojelulakia koskaan säädetty (Harrikari 2004a, 125–140; Pulma 1987, 64–65. Kariutumisen tarkemmista syistä ks. Harrikari 2004a, 141–154; Pulma 1987, 105–114).

Kansallisen lastensuojelun perustaminen ja laajentaminen

Lastensuojelua koskenut lainsäädäntötyö alkoi uudelleen itsenäistymisen jälkeen, jolloin ”yhteiskunnan suojelu rikollisilta lapsilta” vaihtui hiljalleen ”koko kansan lastensuojeluun”. Lastensuojelulain laatiminen aloitettiin komiteatyöskentelynä vuonna 1918, ja se päättyi valtiopäivillä vuonna 1935. Lain valmistumista viivyttivät 1930-luvun talouslama ja ”oikeistoaalto”. Laki säädettiin vuonna 1936. Lastensuojelulakia koskeneessa valtiopäiväkäsittelyssä pidettiin puutteena, ettei lastensuojelulainsäädäntöön sisältynyt lasten rikosoikeudellista kohtelua koskeneita säännöksiä. Tältä perustalta säädettiin vuosina 1940–43 nuorisoriikoslainsäädäntö. (Harrikari 2004a, 154–199; Pulma 1987, 144–157, 185–186.)

Vuonna 1937 voimaan tullut lastensuojelulaki perustui rikosoikeudellisen ajattelun soveltamiseen lastensuojelun piirissä. Lakiin määriteltiin sellaisten konkreettisesti havaittavien käyttäytymisen kategorioiden lista, joiden esiintyttyä lastensuojelutoimenpiteisiin oli ryhdyttävä. Mitä vaikeammaksi ja tuomittavammaksi ”normaalin lapsuuden” näkökulmasta ongelma (esim. orpous, ”aistiviallisuus”, hoidottomuus, koulun laiminlyönti, pahantapaisuus, rikos) arvioitiin, sitä voimakkaampia lastensuojelutoimenpiteitä tuli käyttää. Toimenpiteiden tuli ankaroitua asteittain rikosoikeudellisten seuraamusten tavoin. Rikosta pidettiin suojelutoimenpiteitä tuottavista ongelmista tuomittavimpana ja lastensuojelulakiin kirjoitettiin erityisiä säännöksiä sitä silmällä pitäen. Rikoksia tehneisiin tuli kohdistaa suojelutoimenpiteitä pidempään kuin muihin lapsiin ja nuoriin. (Harrikari 2004a, 158–171, 175–185.)

1920- ja -30-lukujen rikollisuuden selittämistä voi luonnehtia kriminaalibiologiseksi. Lastensuojelua koskeviin lainsäätämiskäytäntöihin ilmaantui

1920-luvun alussa ns. degeneraatio-teoria. Siinä uskottiin suvussa etenevään ”siemenen saastaisuuteen”, joka johtaisi suvun rappeutumiseen ja häviämiseen neljännessä sukupolvessa. Aikuisten osalta puhuttiin eugeniikasta, rodunjalostuksesta ja steriloinnista. Lapsiin kohdistettavissa toimenpiteissä uskottiin suojeluun, jolla uskottiin voitavan vaikuttaa niin biologisista kuin sosiaalisistakin tekijöistä johtuvaan rikollisuuteen. (Harrikari 2004a, 162–163; Mattila 1999, 168–183; Satka 1995, 101–104.) Sekä lastensuojelulakiin että nuorisorikoslainsäädäntöön kirjoitettiin keskeiseksi toimintakäytännöksi suojeluvallontaa, jossa suojelun tarpeessa ollut lapsi tai nuori henkilö määrättiin sopivaksi katsotun henkilön valvonnan alaiseksi. (Harrikari 2004a, 183–185, 197–199.)

Yleiset tuomioistuimet saivat päättää rikoksen tehneen 7–14-vuotiaiden lasten seuraamuksista vuoden 1942 loppuun saakka. Vuoden 1889 rikoslainsäädäntöä muutettiin mahdollisuudesta määrätä lapsi kuritettavaksi tai sijoitettavaksi alakäisten rikosentekijöille tarkoitettuun kasvatustalokseen. Kumpikaan seuraamuksista ei ollut rikosoikeudellinen rangaistus. Niillä arveltiin voitavan vahvistaa lapsen puuttuvaa tai heikkoa tahtoa, joista rikollisen teon ymmärrettiin johtuvan. (Harrikari 2004a, 104–109; Harrikari 2004b, 41–44.)

Käsitys siitä, että kuritus heikentäisi lapsen ”moraalista herkkyyttä” ja ”sammuttaisi hänen kunniantuntonsa”, vahvistui 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tästä huolimatta kuritettavaksi määrättyjen lasten määrät – ja erityisesti 1930-luvun alusta lähtien – nousivat. Ruumiillista kuritusta tuomioistuimen määräämänä lapselle sopivana seuraamuksena ei poistanut edes vuoden 1937 alusta voimaan tullut lastensuojelulaki. Samaisena vuonna tuomioistuimet määräsivät kuritettavaksi 311 poikaa ja 17 tyttöä. Vuoden 1943 alusta voimaan tullut nuorisorikoslainsäädäntö ja samalla toteutettu rikoslain 3. luvun 1 §:n muutos siirsivät kaikki alle 15-vuotiaiden asiat lastensuojelulain alaan ja sosiaaliviranomaisille. Kuritus ja kasvatustalokseen sijoittaminen tuomioistuimen määrääminä käytäntöinä poistettiin vasta tuolloin lainsäädännöstä. (Harrikari 2004b, 45–47.)

Vuoden 1936 lastensuojelulainsäädäntöä muutettiin alle 16-vuotiaista lapsina ja 16–17-vuotiaista nuorina henkilöinä. Rikosoikeuden kentällä ikäraajat olivat toisenlaiset. Rikosvastuun ikäraja säilyi 15 vuodessa, 15–17-vuotiaista puhuttiin nuorina henkilöinä ja 15–20-vuotiaista nuorina rikosentekijöinä. Rikosvastuun ikärajan nostamisesta lastensuojelulain mukaiseen 16 ikävuoteen keskusteltiin, mutta siitä luovuttiin, koska ikäraja oli 15 muissakin pohjoismaissa ja ikärajan nostamisen arvioitiin tuottavan merkittävän määrän lisätyötä. Insti-

tutionalisointi alkoi eriyttää lapsia ja nuoria koskevaa tietopohjaa niin, että kumpaankin alkoi vakiintua oma tietopohjansa ja asiantuntijavaltaa käyttävät ammattikuntansa. Lastensuojelusta tuli sosiaalityöntekijöiden, psykologien ja erityiskasvatuksen asiantuntijoiden toiminta-alue ja nuorten rikollisuudesta, josta yhä vakiintuneemmin alettiin käyttää käsitettä ”nuorisoriikollisuus”, rikoslainoppineiden, vankeinhoidon ja psykiatrian ammattilaisten ”temmellyskenttä”. (Harrikari 2004a, 189–195, 200–208, 229, 267–270.)

Toisen maailmansodan jälkeen rikollisuuden kriminaalibiologinen selittäminen heikkeni. Puhe ”huonohoitoisista”, ”pahantapaisista” ja ”nuorista rikoksenteijöistä” vaihtui puheeseen ”häiriintyneistä”, ”sopeutumattomista” ja ”nuorista lainrikkokista”. Häiriintyneisyydellä viitattiin bowlbylaiseen¹ ”äidinriistoteoriaan”, jossa äidin ja lapsen varhaisen vuorovaikutusongelmien uskottiin määräävän lapsen myöhempää elämää. Kyse oli turvattomuutta ja pahantapaisuutta koskevan jaon uudeltaisesta muotoilusta. Oppi otettiin käyttöön lastensuojelussa: siirryttiin käytäntöön, jossa lapsen sijoittamista vanhemmista – ja erityisesti äidistä – erilleen haluttiin välttää, koska sen ymmärrettiin merkitsevän äidin riistämistä lapselta. Lastensuojelulaitoksissa otettiin käyttöön ns. ”omahoitaja” -menetelmä, jossa lapselle nimettiin henkilökunnasta ”oma aikuinen”. Ajatuksena oli, että laitokseen tullut lapsi voisi muodostaa turvallisen tunteensiirtosuhteen, jossa hän voisi käydä läpi lapsuutensa pettymyksiä ja traumoja sekä saada tunne-elämää korjaavia kokemuksia. Nuorisoriikollisuutta koskevan keskustelun kentällä vastaavia toimenpiteitä ehdotettiin selvästi myöhemmin, eli vasta 1960-luvun puolivälissä, jolloin vankiloihin esitettiin rekrytoitavaksi psykologien ja sosiaalityöntekijöiden tapaista erityishenkilökuntaa. (Harrikari 2004a, 238–242, 268–270; 2004c, 39–44.)

Myös pahantapaisuutta koskeva puhe alkoi häipyä 1950-luvun alkuvuosina. Sen sijaan ilmaantui ”sosiaalisen sopeutumattomuuden” käsite, jonka alalajeina ymmärrettiin rikollisuuden lisäksi sellaiset ongelmakäyttäytymisen kategoriat kuin irtolaisuus ja päihteidenkäyttö. Häiriintyneisyyden arveltiin lisäävän sopeutumattomuuden todennäköisyyttä. On viitteitä siihen, että sopeuttamisajattelun johdosta puhe ”nuorista rikoksenteijöistä” haluttiin kentällä tietoisesti muuttaa puheeksi ”nuorista lainrikkokista”. Muutoksen taustana oli havainto siitä, että nuorten lainvastaiset teot olivat suhteellisen yleisiä. Nyt argumentoitiin, että aikaisemmassa kriminologisessa tutkimuksessa oli yksipuolisesti kiinnitetty huomiota vankilaan joutuneisiin nuoriin, joiden problematiikasta oli vedetty liian yleistäviä johtopäätöksiä. Rikollisen teon ei sinänsä

¹ John Bowlby (1907–1990) oli brittiläinen psykoanalyttikko.

tarvinnut todistaa tekijänsä poikkeavaa persoonallisuutta. Vuoden 1950 nuorisorikoskomitea teki ehdotuksen laiksi nuorista lainrikkajista, jonka tuli korvata 1940-luvun alun nuorisorikoslainsäädäntö. Siinä ehdotettiin siirryttäväksi muun muassa ajallisesti epämääräisiin laitosseuraamuksiin, joiden pituutta ei suhteutettu teon moitittavuuteen vaan nuoren rangaistusaikaiseen edistymiseen. Hanke kaatui Korkeimman oikeuden lausuntoon, jossa lakiehdotuksen esitettiin poikkeavan liiaksi rangaistusten yleistä lainkuuliaisuutta ylläpitävää pelotevaikutuksesta. (Harrikari 2004a, 256–265; Pulma 1987, 224–226.)

1960-luvun lopulla tapahtui merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, joilla oli oma vaikutuksensa myös alaikäisten rikollisuutta koskevaan keskusteluun. Kriminaalipolitiikka ymmärrettiin nyt yhä kiinteämmin osana yleistä yhteiskuntapolitiikkaa. Alaikäisten rikollisuutta alettiin tarkastella järjestelmäkeskeisesti, jolloin muutoksen yhdessä alajärjestelmässä (rikosoikeus, sosiaalihuolto, lastensuojelu) uskottiin vaikuttavan muihin järjestelmän osiin. Yhteiskuntapoliittisten toimenpiteiden vaikuttavuutta arvioitiin kustannus-hyöty -analyysien, joissa kaikki alajärjestelmissä esiintyvät edut ja haitat haluttiin arvioida tarkkaan. (Harrikari 2004c, 46–48). Käsitys rikollisuudesta yleisesti avartui mm. piilorikollisuustutkimuksen (esim. Anttila & Jaakkola 1966) myötä. Rikollisuutta koskeva tutkimus lisääntyi pohjoismaisen yhteistyön (mm. Pohjoismaisen kriminologinen yhteistyöneuvosto 1962) tiivistämisen ja Suomessa Kriminologisen tutkimuslaitoksen perustamisen ansiosta (1963, nyk. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos).

1970-luvun alku toi mukanaan keskusteluun myös oikeuden eri aloilla sovellettavat periaatteet. Viranomaistoiminnan laillisuutta ja kansalaisten oikeusturvaa alettiin pitää tärkeänä. Rikosoikeudelliset seuraamukset (kontrolli) ja sosiaalihuollon palvelut (tuki) haluttiin erottaa jyrkästi toisistaan. Yhteiskuntapolitiikassa uskottiin laajojen lapsiperheitä tukevien sosiaalipoliittisten tulonsiirto- ja palvelujärjestelmien rakentamisen ennaltaehkäisevän tehokkaasti ongelmia, joista yhdeksi rikollisuus ymmärrettiin. (Harrikari 2004c, 46–48.)

Sosiaalipalvelujen järjestämisen johtavaksi periaatteeksi asetettiin normaalisuus. Sosiaalipalvelujen käyttö ei saanut olla leimaavaa, ja yksilöön kohdistetut toimenpiteet tuli suhteuttaa ongelmaan (suhteellisuusperiaate). Nuorten rikollisuutta koskevassa keskustelussa uskottiin voimakkaiden interventioiden vaikeuttavan norminmukaista käyttäytymistä jatkossa, joten sellaisia haluttiin välttää. Lastensuojelutoimenpiteistä varoitus ja suojelevalvonta esitettiin poistettavaksi lastensuojelulaista, koska niiden arveltiin sisältävän ”säatelemätöntä pakkovaltaa”. Suojelevalvonta ehdotettiin korvattavan tukihenkilötoiminnalla,

joka perustui vapaaehtoisuuteen ja oli linjassa sosiaalihuollon periaatekomitean muotoileman normaalisuusperiaatteen kanssa. (Harrikari 2004c, 46–48.)

Nuorisoriollisuus ja nykyiset lastensuojelukäytännöt

Suomalainen lasten ja nuorten rikollisuutta koskeva lainsäädäntökokonaisuus on historiallisesti koostunut rakennelma, johon sisältyy useita erilaisia lapsikuvia. Rikoslakia säädettäessä 1880-luvulla rikollisuuden ymmärrettiin johtuvan lapsen heikosta tahdosta (heikkotahtoinen lapsi). Vuoden 1936 lastensuojelulakiin ja nuorisoriokslainsäädäntöön sisältyi kriminaalibiologisia sävyjä, mutta lapsiin ja nuoriin sovellettavat toimenpiteet olivat luonteeltaan ”sosiaalisia”. Niin ”siemenen saastaisuudesta” kuin ”epäsuotuisesta ympäristöstä” johtuvaan rikollisuuteen uskottiin voitavan vaikuttaa suojelutoimenpiteillä (suojeltava lapsi). 1950-luvulta lähtien suojeleminen sai rinnalleen sopeuttamisen tavoitteen (sopeutettava lapsi).

Vuoden 1936 lastensuojelulakia kritisoitiin vanhentuneeksi jo valmistuessaan. Sen uudistamista alettiin suunnitella varsin pian toisen maailmansodan jälkeen. Lastensuojelulain kokonais- ja osittaisuudistuksia suunniteltiin vuosien 1958–1977 aikana kuudessa komiteassa, jotka julkaisivat kaikkiaan yhdeksän mietintöä. Vuosien 1958 koulukotityön uudistamista ja vuosien 1961, -62 ja -66 lastensuojelun kokonaisuudistusta koskevissa mietinnöissä näkyi vielä selvästi vuoden 1936 lastensuojelulain perintö. Lakiin ehdotettiin edelleen kirjattavaksi selkeä lista ”toiminnan kategorioista”, joista tuli seurata asteittain ankaroituvia lastensuojelutoimenpiteitä. (Harrikari 2004a, 242–256; Pulma 1987, 234–237.)

1980-luvulla uudistettu ja nykyisin voimassa oleva lastensuojelulainsäädäntö perustuu aikaisempaan lastensuojelulakiin verrattuna hyvin toisenlaisille perusolettamuksille. Lastensuojelun johtavaksi periaatteeksi nostettiin lapsen subjektiivinen oikeus suojeluun (oikeuksia omaava lapsi), ja lapsen etu asetettiin kaiken toiminnan ensimmäiseksi lähtökohdaksi. Sen piti edeltää perheen tai yhteiskunnan kokonaisetua. (HE 13/1982 vp.; L 1983/683, 1–2 §.) Muutos oli varsin radikaali suhteessa 1970-luvulla asetettuihin sosiaalihuollon tavoitteisiin, joissa lapsi esitettiin lähinnä osana perhettään (ks. esim. KM 1973: 86; KM 1977:73). Lapsen subjektiivisia oikeuksia koskeva kiinnostus oli kuitenkin vahvistuva tendenssi, joka oli nähtävissä jo 1960-luvun lopulla, jolloin

avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset haluttiin saattaa juridisesti yhdenvertaisiksi avioliitossa syntyneiden lasten kanssa. (Esim. TA 50/1970 vp.; TA 60/1970 vp.; HE 90/1974 vp.) Taustalla oli YK:n lapsen oikeuksien julistus, joka annettiin vuonna 1959. Asian esilläoloa lisäsi YK:n lasten vuosi 1979.

Yksi keskeisistä lastensuojelulainsäädännön uudistamisen tavoitteista oli lastensuojelutoimenpiteisiin johtavien asiantilojen yksityiskohtaisen luettelon poistaminen lainsäädännöstä. Lastensuojelutoimenpiteiden lähtökohdaksi asetettiin lapsen tarve suojeluun (HE 13/1983 vp., 10–12). Rikosoikeudesta mallinsa ottaneen toimenpiteiden asteittaisen ankaroitumisen sijasta toimenpiteet tuli suhteuttaa tarpeeseen. Ilmikäyttäytymisen kategoriat, jotka osaltaan koostivat vuoden 1936 lastensuojelulakiin kirjatun toimenpiteisiin johtavan luettelon, ymmärrettiin oireena perustavammasta, lähinnä varhaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuneesta ”häiriintymisestä” ja ”sopeutumattomuudesta”, joka johti ”ristiriitoihin” lähiympäristön kanssa. (Ks. esim. HE 13/1983 vp., 10–12; KM 1966: B2, 58–59.)

Lastensuojelun kolme tasoa

Lastensuojelu on lainsäädäntöön perustuvaa julkisen vallan toimintaa. Normihierarkian huipulla ovat kansallista lainsäädäntöä ohjaavat kansainväliset sopimukset (esim. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus) ja kansallinen perusoikeussäätely (L 1999/731). Lastensuojelulainsäädäntöä (1983/683; 1983/1010) täydentävät muu sosiaalihuollon lainsäädäntö (esim. L 1982/710) ja hallinnollista menettelyä koskevat lait (esim. L 2003/434). Viime aikoina on kiinnitetty erityistä huomiota perusoikeussäätelyn vaikutukseen lastensuojelukäytännöissä. Hallitus antoi syksyllä 2004 esityksen lastensuojelulain muuttamiseksi siten, että lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten rajoitustoimenpiteisiin kohdistuvaa säätelyä tarkennettaisiin (HE 225/2004 vp.)².

Nykyinen lastensuojelulainsäädäntö jakaa lastensuojelutoiminnan kolmeen tasoon. Tasoista laajimman eli kasvuolojen kehittämisen ja kasvatuksen tukemisen tavoite on sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäiseminen. Kunnan on huolehdittava siitä, että lastensuojelu on järjestetty sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin tarve edellyttää. Paikallisten viranomaisten tehtäväksi on ase-

² Lukijan on syytä olla tietoinen siitä, että tätä artikkelia kirjoitettaessa keväällä 2006 lastensuojelulain kokonaisuudistus on tekeillä. Tavoitteeksi on asetettu, että uudistettu lainsäädäntö saataisiin hyväksytyä eduskunnassa keväteen 2007 mennessä, jolloin nykyinen hallituskausi päättyy. (Kristiina Laiho/STM, suullinen tiedonanto 19.4.2006.)

tettu lasten ja nuorten kasvuolojen kehittäminen, epäkohtien poistaminen ja ehkäiseminen. Kunnallisilla palveluilla tuetaan lasten huoltajia kasvatuksessa. Palveluja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. (L 1983/683, 2 §, 4 §, 6–8 §.)

Lastensuojelun toisen ja kolmannen tason eli perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun toimintamuotoja ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin, jos lapsi tai nuori vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Sosiaalilautakunnan on tarpeen mukaan järjestettävä avohuoltona taloudellista tai asumiseen liittyvää tukea, jos lastensuojelun tarve johtuu niistä. Tukitoimena on tarvittaessa järjestettävä myös esimerkiksi terapiapalveluita ja lomatoimintaa. Lasta tai nuorta on tuettava koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa ja työhön sijoittumisessa. Lisäksi perhehoitoa tai laitoshuoltoa voidaan järjestää avohuoltona enintään kolmen kuukauden määräajaksi tietyin rajoituksin. (L 1983/683, 12–14 §.)

Lapsen huostaanotolle on lain mukaan kolme kriteeriä. Ensimmäiseen kriteeriin sisältyy samankaltainen kaksinapainen jako kuin avohuollon toimenpiteisiin ryhtymiseen. Lain mukaan lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, jos hän mm. vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. Toinen huostaanoton kriteeri on, että avohuollon toimenpiteet ovat osoittautuneet epätarkoituksenmukaisiksi, mahdottomiksi toteuttaa tai riittämättömiksi. Kolmas kriteeri täyttyy, jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Kaikkien kriteerien on täytyttävä samanaikaisesti. (L 1983/683, 16 §.)

Muuna kuin vähäisenä pidettynä rikollisena tekona tarkoitetaan tekoja, joista voi seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa tai 6 kuukautta vankeutta. Vähäisenä pidetään seuraamukseltaan myös tätä ankarampia tekoja, joihin ei liity muuta kuin ”vähäiseksi katsottavaa epäsosiaalisuutta tai moitittavuutta” (esim. liikenne rikkomukset). Säännöksessä haluttiin korostaa sitä, että ”ainoastaan sellainen yhteiskuntaan sopeutumattomuus, jonka voitaisiin katsoa olevan selvä osoitus lapsen ajautumisesta rikolliseen käyttäytymiseen”, voisi johtaa sijaishuollon tarpeeseen. Lapsen huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen ei tulisi ryhtyä ”pelkästään yhteiskunnan suojelemiseksi”; keskeisenä perusteena olisi oltava lapsen huollon tarve. (HE 13/1983 vp., 25–26; KM 1982: 67, 73–74.)

Lastensuojeluviranomaiset muissa rikollisuutta koskevissa säännöksissä

Lastensuojelulainsäädännön lisäksi sosiaaliviranomaisten toimintaa rikosoikeudellisissa käytännöissä sääteleviä säännöksiä on hajallaan eri säädöksissä. Säännösten yleinen tarkoitus on lapsen suojeleminen ja hänen etunsa valvominen. Lapsia ja nuoria koskevia rikosprosessuaalisia erityissäännöksiä löytyy niin esitutkintaa, syyteharkintaa kuin tuomioistuinkäsittelyä koskevista säädöksistä, mutta keskityn seuraavassa niihin säädöksiin, joissa puhutaan lastensuojelusta.

Lastensuojelulakiin on kirjattu lastensuojeluviranomaisten velvoite olla läsnä lapsen rikosasian tutkinnassa. Vastaavasti esitutkintalainsäädännössä säädetään poliisin veloitteesta informoida sosiaaliviranomaisia tutkinnasta. Alle 18-vuotiaan lapsen kohtelusta esitutkinnassa säädetään esitutkintalainsäädännössä. (L 1983/683, 15 §; A 1988/545, 10–11 §, 14 §; L 1987/449, 33 §.)

Laissa ja asetuksessa nuorista rikoksentekeijöistä säädetään henkilötutkinnasta ja sen laatimisesta. Henkilötutkinta on nuoresta tehtävä elinolosuhde- ja elämäntilannekuvaus, jonka syyttäjä pyytää, jos hän arvioi seuraamuksen olevan sakkoa ankarampi. Yleinen käytäntö on, että alle 18-vuotiaan henkilötutkinnan laatii sosiaaliviranomainen ja 18–20-vuotiaan Kriminaalihuoltolaitos. (L 1940/262, 23 §; A 1942/1001, 1–2 §.) Syksyllä 2004 nuorisoriikostyöryhmä teki esityksen henkilötutkinnan korvaamisesta sosiaaliviranomaisen laatimalla sosiaaliselvityksellä ja Kriminaalihuoltolaitoksen laatimalla seuraamusselvityksellä. (KM 2004: 12, 102–104, 171–185, 250–253.)

Tuomioistuin voi tuomitessaan nuoren ehdolliseen vankeusrangaistukseen määrätä hänet samalla asetettavaksi valvontaan ”sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi” (L 2003/515, 10 §). Valvonnasta vastaa Kriminaalihuoltolaitos. Valvojana voi Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehen lisäksi toimia yksityishenkilö (A 1942/1001, 4–8 §). Valtaosa nuorten ehdollisvalvojina toimivista yksityisvalvojista työskentelee kunnan sosiaalityöntekijöinä tai nuorisotyöntekijöinä. Pääosa sosiaalityöntekijöistä ei saa korvausta työstään vaan hoitaa valvontatyötä oman perustyönsä ohessa. (Harrikari 2005a, 18–19.)

Vuoden 2005 alusta koko maahan laajennetussa nuorisorangaistuksessa sosiaaliviranomaisilla on oma roolinsa. Syyttäjä saattaa lähettää sosiaaliviranomaisille osoitetun henkilötutkinnan lisäksi Kriminaalihuoltolaitokselle nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelman laatimispyynnön. Toimeenpano-

suunnitelman laatimisen perustana ovat henkilötutkinnassa saadut tiedot. Lainsäädäntöön on kirjattu yleislauseke, joka velvoittaa sovittamaan ”täytäntöönpanon sekä tuomitun elämänhallintaa että rangaistuksen suorittamista edistävät tukitoimet” yhteen. Viittaus Kriminaalihuoltolaitoksen ja sosiaaliviranomaisten yhteistyöhön on ilmeinen. Lisäksi esimerkiksi sosiaali- tai nuorisotyöntekijä voi toimia nuorisorangaistuksen toimeenpanossa avustavana henkilönä. (L 2004/1196, 3–4 §, ks. myös Harrikari 2005b, 20–21.)

Riskipolitiikan aikaa? Lastensuojelun uudenlainen jälleenkytkentä rikollisuustematiikkaan

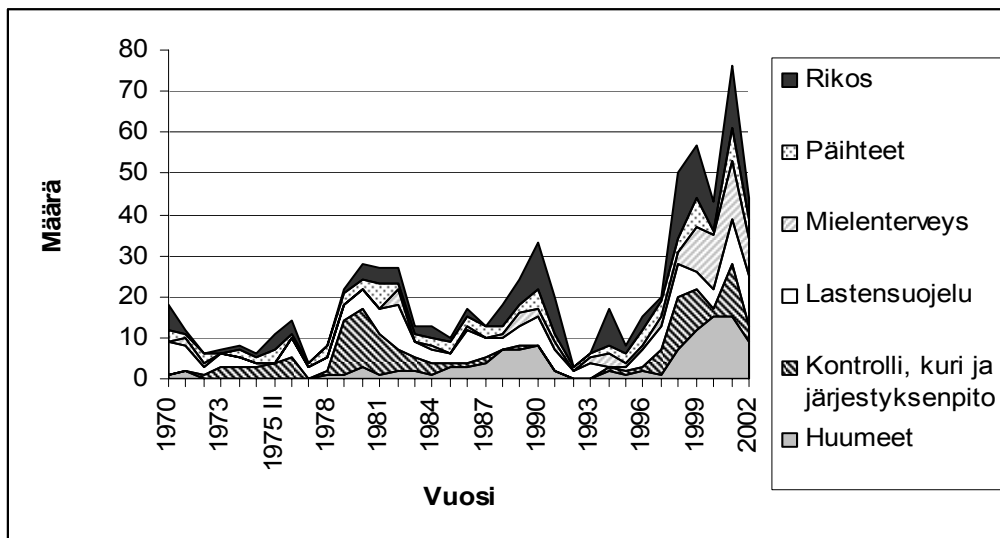
Tarkastelen lopuksi lastensuojelun asemaa muuttuvassa yhteiskuntapoliittisessa ympäristössä. Kuvailen heterogeenisiä lähteitä käyttäen nykykeskustelua, joka nähdäkseni ilmentää lapsiväestöön kohdistetuissa sosiaalisissa reaktioissa ja hallinnointirationaliteeteissa viimeisen runsaan 10 vuoden aikana tapahtuneita muutoksia. Nimitän reaktioissa ja rationaliteeteissa tapahtuneiden muutosten kokonaisuutta siirtymäksi lapsiväestöstä koskevasta hyvinvointipolitiikasta kohti riskipolitiikkaa (Harrikari 2004d; 2006). Toimijat, jotka (tietoisesti tai tiedostamattaan) omaksuvat ja jakavat riskipolitiikan perusolettamukset, reunaehdot, käsitteet ja käytännöt, toimivat *puuttumisen kulttuurissa*.

Lapsipolitiikan uusi suunta?

Lasten ja lapsiperheiden asema on muuttunut viimeisen runsaan 10 vuoden aikana Suomessa. Muutokset liittyvät 1990-luvulla tapahtuneisiin ja toteutettuihin taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin muutoksiin. Muutoksen eri yhteiskuntapolitiikan alueille ulottuva, rikollisuustematiikkaa tai lastensuojeluinstituutiota laajempi tarkastelu on tärkeää ennen kaikkea lastensuojelun laajimman tehtävän eli lasten kasvuolojen seuraamisen ja kehittämisen näkökulmasta.

Eduskunnassa tehtiin 1970- ja 1980-luvulla toistuvasti aloitteita, joissa pyrittiin lapsiperheiden tukemiseen tulonsiirroilla ja palveluilla. Ne koskivat mm. lapsilisien korottamista, nuorille pareille tarkoitettujen kodinperustamislainojen järjestämistä ja monenlaatuista äitiyden tukemista (ks. esim. TA 553/1973 vp.; LA 106/1976 vp.; RA 1188/1979 vp). Vuosien 1991–93 aikana

aloitteiden kokonaismäärä romahti viidennekseen (kuvio 1). Syvän talouslaman ohella liittymisellä Euroopan Unioniin ja kansallisvaltioiden aseman määrittymisellä uudella tavalla suhteessa globalisoituvaan ”uuteen talouteen” lienee ollut vaikutuksensa finanssipoliittisiin linjauksiin ja siten myös siihen, että lapsia ja lapsiperheitä koskevia yhteiskunnallisia tavoitteita ja keinoja alettiin muotoilla uudelleen. (Harrikari 2004d; Kantola 2002, 96–106.)

Kuvio 1 Lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevan politiikan muutosta ilmentäviä teemoja ja niiden muutoksia valtiopäivillä 1970–2002 esitetyissä aloitteissa ja kysymyksissä

1990-luvun yhteiskunnalliset muutokset koskettivat lapsia ja lapsiperheitä tavalla, jonka ei voi esittää lastensuojelun laajimman tehtävän eli lasten kasvuolojen tukemisen näkökulmasta olleen erityisen suotuinen. Lasten ja lapsiperheiden tukemista koskeneet eduskunta-aloitteet loppuivat. Lapsiperheiden tulonsiirtoja leikattiin vuosina 1992–2000 ja muihin kotitalouksiin verrattuna lapsiperheiden toimeentulo heikkeni. Pienituloisimpaan tuloviidennekseen kuuluvien lapsiperheiden osuus kasvoi, sosiaaliturvariippuvuus lisääntyi ja lasten osuus köyhyysrajan alittaneista lisääntyi. Työelämässä olleet vanhemmat joutuivat tasapainoilemaan entistä enemmän kodin ja työn välillä. Lastensuojelun avohuollon tukitoimien kohteena olleiden lasten lukumäärä nousi johtuen toimeentulotuen varaan joutuneiden perheiden nopeasta lisääntymisestä. (Bardy ym. 2001, 31–118; Blom 2001; 176–179; Sauli 2001, 149–170; Uusitalo 2000, 43–57.)

1990-luvun loppupuolella on lähdetty rakentamaan uudenlaista kansallisen lapsipolitiikan linjausta, jonka kiistämätön peruskivi on ollut taloudellisen

niukkuuden jakaminen. Lapsia ja lapsiperheitä koskeneet eduskunta-aloitteet lisääntyivät hiljalleen 1990-luvun loppupuolella, mutta niiden sävy oli muuttunut. ”Lapsiperheiden tukemisen” sijasta alettiin puhua ”vanhemmuuden olemisesta hukassa” sekä tulonsiirtojen ja palvelujen lisäämisen sijasta painokkaasti rikoksista, huumeista, päihteistä ja mielenterveydestä (kuvio 1). Lapsiväestöön kohdistetut reaktiot alkoivat osoittaa jopa aggressiivisia piirteitä. Hallitusohjelmat alkoivat sisältää sellaisia käsitteitä kuin syrjäytyminen ja varhainen puuttuminen. Kuvaan seuraavassa joitain riskipolitiikaksi ja puuttumisen kulttuuriksi nimittämäni uuden historiallisen kerrostuman keskeisiä piirteitä.

Rikosvastuun ikärajan korostunut asema

Rikollisuuden tematiikka on nostettu esille aikaisempia vuosikymmeniä näkyvämmiin lasten ja nuorten asioista puhuttaessa. On herännyt voimakas poliittinen intressi tarkastella erityisesti alle 15-vuotiaiden lasten rikollisia tekoja ja niitä koskevia käytäntöjä. Huomio on kiinnittynyt rikosvastuun ikärajaan. Rikoslain yleisten oppien uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä vuonna 2002 todettiin, että rikosvastuun ikäraja on ollut eri aikoina kiivaan keskustelun kohteena (HE 44/2002 vp., 47). Lausuma on ilmeisen anakronistinen. Lasten ja nuorten rikollisuudesta ja niitä koskevista käytännöistä on ajan mitaan käyty monenlaista keskustelua, mutta rikosvastuun ikäraja ei ole historiallisesti tarkastellen lainsäätämiskäytännöissä ollut mitenkään keskeinen ”kiistakapula”. Huomion kiinnittyminen ikärajasetelyyn on viimeisen 10 vuoden ilmiö.

1960-luvun alkuun saakka tavoitteena oli nostaa rikosvastuun ikärajaa (Harrikari 2004a, 245–246, 288). 1960- ja 1970-luvun kriminaalipoliittiset analyysit punnitsivat ikärajaa koskevaa kysymystä sen muuttamisesta aiheutuvien hyötyjen ja haittojen näkökulmasta (ks. KM 1976:72, 115–117). Tarkastelutapa näkyy vielä 2000-luvulla tuotetuissa hallinnollisissa dokumenteissa. Sen sijaan poliittisessa keskustelussa on nähtävissä näkökulmia, jossa tarkastelun rationaliteetti on muuttunut. Eduskunnassa esitetyt aloitteet, joissa rikosvastuun ikärajaa on vaadittu laskettavaksi tai poistettavaksi ”pahimman tapauksen riskiretoriikalla”, ovat historiallisesti ainutlaatuisia. Aloitteissa esitetyt seuraamuskäytännöt olisivat merkinneet rikosoikeuden ja lastensuojelun toimintasektoreiden uudelleenorganisointia ja ne lähentyivät hengeltään toi-

saalta englantilaista käytäntöä ja jossain mielessä tietyissä Yhdysvaltojen osavaltioissa käytössä olevaa järjestelmää, jossa alinta ikärajaa ei ole.

Eduskunta päätti vuonna 2002 rikoslain yleisten oppien uudistamisen yhteydessä säilyttää 15 vuoden rikosvastuun ikärajan. Rikosvastuun ikärajaa koskeva säännös uudistettiin sikäli, että lastensuojelutoimenpiteet rikoslakiin kirjattuina alle 15-vuotiaisiin sovellettavina käytäntöinä poistettiin (L 2003/515). Hallituksen esityksessä todettiin, että lastensuojeluviranomaiset voisivat jatkossa päättää jatkotoimenpiteistä omien säädöstensä perusteella (HE 44/2002 vp., 48).

Myös lastensuojelu ja sen asema yhteiskunnallisten käytäntöjen joukossa on joutunut uudelleen arvioitavaksi. Julkisessa ja poliittisessa keskustelussa on esitetty puheenvuoroja, joissa lastensuojelun tehtäväksi on muotoiltu rikollisuuden ehkäisy. Lastensuojelutoimenpiteitä on luonnehdittu tehottomiksi vaikuttamaan lasten ja nuorten rikollisuuteen, koska niillä ei ole rikosoikeudellisten rangaistusten tavoin riittävää yleisestävää pelotevaikutusta (esim. TPA 124/2000 vp.). On myös esitetty, että alle 15-vuotiaiden rikollisista teoista seuraavia lastensuojelutoimenpiteitä olisi yhdenmukaistettava (PTK 189/2002 vp., 10). Kumpikin näkökulma on nykyisen lastensuojelulain lähtökohtien valossa lastensuojelulle hieman vieras. Lastensuojelun tehtävä on lasten kasvuolojen tukeminen sekä lapsen yksilökohtaisen edun, hänen huoltonsa että hoitonsa turvaaminen, ei lasten ”yleisestävä pelottaminen” tai ”yhteiskunnan turvallisuuden lisääminen”. Lastensuojelutoimenpiteet eivät perustu rikosoikeudellisten rangaistusten tavoin yhdenvertaisuuden toteutumiseen (samasta teosta samanlainen seuraamus), vaan lapsen yksilölliseen tarpeeseen. On kuitenkin selvää, että lastensuojelutoimenpiteet, jotka ehkäisevät yksittäistä lasta ryhtymästä uusiin rikoksiin, ovat myös lapsen etu.

Sosiaalisesta ennaltaehkäisystä tilannetorjuntaan ja inkapasitaatioon?

Sosiaalisen ennaltaehkäisyn tavoite, johon laajojen lapsia ja lapsiperheitä koskevien sosiaalipoliittisten tulonjako- ja palvelujärjestelmien kehittämällä pyrittiin, on saattanut ottaa ”muutaman piirun” varsin toisenlaisen ennaltaehkäisy-käsitteen suuntaan. *Tilannekohtaisessa ennaltaehkäisyssä* kiinnitetään sosiaalisen tuen sijasta huomiota toiminnan estämiseen ja ilmikäyttäytymistä kontrolloivaan ennaltaehkäisyyn. Jokapäiväistä elämää ja siinä tehtäviä valintoja jäsenetään rikoksenteikomahdollisuuksien ja rikosentorjuntastrategioi-

den läpi rutiinotoimintojen teorian tapaisista näkökulmista (ks. esim. Felson 1994; Hughes 1998, 58–74). Kontrolliteorioiden ihmiskuva on jonkin verran synkempi kuin sosiaalteorioiden, koska rikollisten tekojen uskotaan jäävän tapahtumatta lähinnä ulkoisten pakotteiden ja tehokkaan kontrollin johdosta. (Garland 2001, 15–16.)

On perusteltua kysyä, missä määrin kuvatus tyypisessä sosiaalisessa reaktiossa voidaan perinteisessä mielessä puhua ennaltaehkäisystä eli *preventiosta* ja lähestytään *inkapasitaatiota* eli toiminnan estämistä ja vaarattomaksi tekemistä. Voidaan kysyä, ovatko esimerkiksi kunnissa asetetut lasten kotiintuloajat yksi toiminnan estämisen sovellus (ks. Harrikari 2006). Lastensuojelun näkökulmasta voidaan puhua ”tasohyppäyksestä”, jossa perinnäisesti yksilöihin sovellettua lastensuojelun kolmannen tason preventiovälineistöä ollaan siirtämässä koko lapsiväestöön sovellettavaksi ensimmäisen preventiotason välineeksi.

Nykyisen lastensuojelulain perusteiden ja tavoitteiden näkökulmasta voidaan myös kysyä, missä määrin huomion kiinnittäminen rikollisiin tekoihin ja toiminnan estämiseen merkitsee siirtymää kohti ”oireiden tarkastelua ja niiden kontrollointia”. Laajemmassa perspektiivissä voidaan kysyä, esiintyykö pyrkimyksiä viedä suomalaista lastensuojelutoimintaa huoltomallista kohti oikeusmallia. Lastensuojelutyön itseymmärryksestä käsin ”paluu oireisiin” vaikuttaa vieraalta. Koulukotinuorten ja nuorisovankien piirissä tehdyt analyysit (ks. Iivari 1996; Pösö 2004) valottavat erinomaisesti sitä, kuinka kapean näkökymän nuorten rikosten analyysi tavoittaa suhteessa nuoren koko elämäntätään ja -historiaan. Juhani Iivari (1996, 140–144) on kuvannut sitä, kuinka nuorten rikollisuus liittyy ensisijassa heidän sosiaalisyhteiskunnalliseen asemaansa. Koulukoteihin ja nuorisovankilaan joutuneille nuorille on ominaista rikkiäinen kotitausta, sijoitusten kumuloituminen, vertaisryhmäsiteiden irrallisuus ja negatiivisuus sekä kiinnittymisvaikeudet yhteiskuntaan. Kyseessä on moninkertaisesti yhteiskunnan perusinstituutioista uloslyötyjen ryhmä, joka jakaa samat arvot muiden kansalaisten kanssa, mutta heiltä useimmiten puuttuvat normaalin elämän edellytykset. Iivarin johtopäätös mukailee leimaamisteoriaa: mitä repressiivisemmin nuoreen reagoidaan, sitä syvemmälle rikoskierteeseen tämä uppoaa. Tarja Pösön (2004) herkkä kuvaus koulukotinuoren ”vakavista silmistä” vahvistaa Iivarin tulkintaa. Pösön mukaan nuorten ”vakavuuteen sekoittui suru, joskus vaimea kapina, siitä, millaisten välinpitämättömyyksien tai loukkaamisten sävyttämää elämä oli ja oli ollut” (Pösö 2004, 66).

Varhaisen puuttumisen ja kohdentamisajattelun nousu?

Toinen politiikkamuutos lapsiväestön toiminnan estämisen ohella ”niukennettujen resurssien” ajassa on siirtymä eräänlaiseen riskiorientoituneeseen ”kohdentamis” -ajatteluun (”hot-spot”, ks. esim. Feeley & Simon 1992). Yksi sen ilmentymistä on ”varhainen puuttuminen”, joka 2000-luvun alusta lähtien on lävistänyt lapsiväestöä koskeneet käytännöt lastensuojelun mukaan lukien. Varhainen puuttuminen (engl. early intervention, ruots. tidig ingripande) saapui Suomeen rikosentorjunnan kautta (vrt. Turvallisuustalkoot 1999, 18), mutta levisi sieltä kulovalkean tavoin julkisen politiikan toimintarationaliteetiksi päiväkodeista vanhustyöhön. ”Varhainen puuttuminen” on saanut moninaisia sävyjä. Yhteistä toimintatavoille on huomion kiinnittäminen ”oireiluun” ja ”mahdollisimman varhainen korjaava” reagointi riskitekijöiksi määriteltyihin ilmiöihin. ”Puuttuminen” ei ole ainoastaan ammatillisesti perusteltu toimintatapa vaan ennen kaikkea ajallemme ominainen sosiaalinen reaktio tiedon objektiksi nostettaviin riskeihin (ks. Parton 2006; Young 1999). ”Varhainen puuttuminen” lienee ”moniammatillisuuden” ohella niitä käsitteellisiä innovaatioita, joiden turvin julkisen sektorin ammattikunnat ovat voineet löytää sellaisen oikeutuksen omalle työlleen, joka on kelvannut poliitikoille sekä uuden talouden ja managerialismin eetokselle. Onkin paikallaan pohtia sitä, missä vaiheessa ja miksi hyvinvointipolitiikalle ominainen ”välittäminen” on muuttunut riskipolitiikan mukaiseksi kontrolliorientoituneeksi ”puuttumiseksi” (vrt. Lauronen 1994).

Puuttumisen kulttuurille on ominaista lapsiväestön selvän enemmistön hallinnointi sellaisin toimenpitein, joita aiemmin on kohdistettu ongelmallisen vähemmistön problematiikkaan. Kotiintuloaikasääntely on tästä hyvä esimerkki. Kyse on hieman samanlaisesta ilmiöstä kuin rikollisuuden todellisen tason ja kansalaisten rikospelkojen välisessä suhteessa. Ne eivät välttämättä kulje käsi kädessä. Kansalaiset pelkäävät Suomen kaltaisessa maassa uhriksi joutumista usein enemmän kuin olisi tarpeen. Ilmiö on syvästi kytköksissä ihmisen perusturvallisuutta koskevaan kysymykseen. Muistuttaminen riskien olemassaolosta ja ”pahan tapahtumisen mahdollisuudesta” on nähtävä sen kysymyksen valossa, että missä määrin erinäisten riskien nostaminen keskusteluun ajaa poliittisia, sosioekonomisia tai ammattikuntakohtaisia intressejä ja niistä nousevia alapolitiikkoja, unohtamatta median pyrkimyksiä (Beck 1996, 31–41).

”Kohdentamis” -ajatteluun liittyy myös tutkimuksellisen intressin muutos³. Kansainvälisessä tutkimuksessa on nähtävissä tendenssi, jossa on lähdetty tarkastelemaan lapsia suojelevia käytäntöjä erityisesti rikollisuuteen vaikuttamisen kautta (ks. esim. Demuth & Brown 2004; Gover & MacKenzie 2003; Wilson ym. 2003). Näissä tutkimuksissa etsitään rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä kysyen mikä toimii (what works), ja pyritään tutkimusten perustalta muotoilemaan tutkimuksesta tukea saavia näyttöön perustuvia arkipäivän käytäntöjä (evidence-based practice). Tutkimukset ovat yleensä laajoja tilastoaineistoja käyttäviä analyysseja, joissa tilastomenetelmin lasketaan rikollisen käyttäytymisen riskitekijöitä. Suomessa tämäntyyppisiä tutkimuksia ei lastensuojelun piirissä ole toistaiseksi tehty. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 2004 aloitetussa tutkimushankkeessa, jossa tarkastellaan rikosperusteisia lastensuojelutoimia ja niiden vaikuttavuutta, ollaan ottamassa askel tämäntyyppisten tutkimusasetelmien suuntaan.

Leimaamisen välttämisestä nopeaan puuttumiseen?

Jos rikollisuuden ennaltaehkäisy (pre-crime) alueella ollaan siirtymässä sosiaalisesta ennaltaehkäisystä ja lastensuojelutoimenpiteiden tasoajattelusta kohti ”varhaista puuttumista” ja ”toiminnan estämistä”, niin tapahtuneeseen rikokseen reagoimisen ja uusintarikollisuuden (post-crime) piirissä hyvinvointipolitiikan mukainen leimaamisen välttäminen on saanut rinnalleen uudenlai-

---

³ Suomalainen sosiaalipoliittinen, sosiaalityön tai lastensuojelun tutkimus ei ole perinnäisesti ollut erityisen kiinnostunut tarkastelemaan lapsia ja nuoria koskevia käytäntöjä suppeasti rikollisuustematiikan näkökulmasta. Viime aikoina kiinnostus rikollisuusteemaan on jonkin verran lisääntynyt (Harrikari 1999; Tommo 2004; Eskelinen 2005). Vähäistä tutkimuksellista kiinnostusta voidaan pitää jonkinlaisena indikaattorina, johon toki tulee suhtautua hyvin varauksellisesti. Analyysit ovat ajan mittaan käsitelleet aihetta lähinnä implisiittisesti, vaikka rikollinen teko on kaikkina aikoina ollut lastensuojelutoimenpiteitä tuottava ilmiö. Omanlainen pioneerityönsä on Reino Salon (1956) Vaasassa toteuttama sosiaalista sopeutumattomuutta koskenut tutkimus. Lastensuojeluinstituution sisällä on Suomessa tutkittu väkivallan ylisukupolvisuutta (Haapasalo & Aaltonen 1999) ja vertailtu sosiaalityön näkemystä nuorten rikollisuudesta suhteessa muihin ammattiryhmiin (Kiehelä 1997; Lauronen 1994). Koulukotitutkimuksessa on tarkasteltu rikostematiikkaa laitoksiin tulevien lasten ja nuorten sijoitusyhteydessä (Kitinoja 2004; Saari 1951). Tarja Pösö (1993), Juhani Iivari (1994) ja Kaarlo Helasvuo (1954) ovat analysoineet koulukotinuorten ongelmien määrittämiskäytäntöjä toimintaa laitosteksteissään. Koulukotinuorten myöhempiä elämänvaiheita tarkastelevien tutkimusten (ks. Rauhala 1972; Jahnukainen 2004) määrä on varsin vähäinen. Kriminologisen tutkimuksen puolella on kiinnitetty lähinnä huomiota lastensuojelun asemaan rikosprosessissa (Marttunen & Takala 2002; Marttunen 2002).

sia painotuksia. 1970- ja 1980-luvun kriminaalipoliittisissa ohjelmissa painotettiin, että nuoriin rikosentekijöihin kohdistettavia voimakkaita interventioita tulisi välttää, koska seurauksena olisi leimautuminen, mikä taas aiheuttaisi ristiriitoja lähiympäristön kanssa ja heikentäisi norminmukaista käyttäytymistä jatkossa. Nuorten rikollista käyttäytymistä pidettiin elämänkaarella ohimenevänä ilmiönä (esim. KM 1976: 72, 115–117). Leimaamisteoreettinen lähestymistapa nuorten rikosentekijöiden asioihin näyttää olevan vähentymässä. ”Varhaisen” lisäksi ”nopean ja tunteen puuttumisen” tavoitteet ovat ilmaantuneet niin kansallisten kuin paikallistenkin toimenpiteiden ohjenuoraksi (ks. KM 2004:12, 75).

Oikeutettujen puhujien muutos?

Nykyisen lastensuojelulainsäädännön perustana olevan hyvinvointipolitiikan itseoikeutettuja asiantuntijoita olivat psykologit, sosiologit, psykiatrit ja sosiaalityöntekijät (vrt. Garland 2001). Siirtymä riskipolitiikan suuntaan on saattanut muuttaa myös lapsiväestöä koskevan asiantuntijuuden ja ns. ”oikeutettujen puhujien” järjestyksiä. Kun ”rikosongelmasta” on muotoiltu ”turvallisuusongelma” ja yhteiskunnallisiin ongelmiin on alettu reagoida nollatoleranssin tapaisin poliisitoiminnan keinoin (ks. Korander 2000, 204–212; Young 1999), poliisi on vahvistanut osaansa itseoikeutettuna lapsuuden asiantuntijana. Muutos on merkittävä suhteessa 1960–1980-lukujen eetokseen, jolloin poliisin ammattitaito arvioitiin riittämättömäksi työskentelemään lasten kanssa ja kontrollitehtävät haluttiin muutenkin pitää tiukasti poissa laajemmilta yhteiskunnallisilta kentiltä.

On viitteitä siitä, että myös lastensuojelutyö on saatu mukaan poliisistrategioiden toteuttamiseen. Timo Korander ja Jukka Törrönen ovat kuvanneet sitä, kuinka Tampereella toteutetussa nollatoleranssikokeilussa paikalliset sosiaalityöntekijät suhtautuivat hankkeeseen jopa kenttäpoliiseja positiivisemmin. Sosiaalityöntekijät korostivat vanhemmuuden eetosta ja samastuivat siihen nollatoleranssin asemointiin, jolla poliisijohto julkisuudessa oikeutti intervention kaupungin keskustaan ja lähiöihin (Korander & Törrönen, 2004, 158–161). Englannissa, josta riskipolitiikan käsitteet ja käytännöt ovat kulkeutuneet Suomeen, sosiaalityön professio vaikuttaa olleen tuntuvasti kriittisempi suhteessa pyrkimykseen siirtää lastensuojelukäytäntöihin käsitteitä ja toimintatapoja rikosentorjunnan kentältä (Garrett 2004; Souhami 2005). Vaikuttaa siltä, että esimerkiksi lasten hyvinvointipolitiikkaa ja toimijuutta edistämään

tarkoitettujen kuntaliiton lapsipoliittiset ohjelmat on muunnettu kunnissa riskipolitiikan tavoitteiden mukaisiksi ”syrjäytymisen ehkäisyyn” ja ”varhaiseen puuttumiseen” kohdentuviksi käytännöksi (ks. Rousu ym. 2004, 12), jotka alkavat muistuttaa poliisin johdolla toteutettuja paikallisia rikosentorjunta/turvallisuusohjelmia.

Lopuksi

Hyvinvointi- ja riskipolitiikkaa on edellä kuvattu inhimillisen toiminnan jatkuvuutta ja muutosta luonnehtivina historiallisina kerrostumina. Erottelun tarkoitus on tehdä näkyväksi lasten ja nuorten rikoksiin suhtautumisen muutoksia. On korostettava, että siirtymät aikakaudesta toiseen eivät ole totaalisia. Edelliset historialliset kerrostumat jatkavat olemassaoloaan sosiaalisessa todellisuudessa ja asettuvat aina muuttuneella tavalla suhteessa uudempiin ja myöhäisempiin kerrostumiin. Ei myöskään ole aina selvää, missä määrin aikakaudelle ominaisessa erityispiirteessä on kyse hallitsevasta piirteestä. Eri kerrostumiin lukeutuvien lasten ja nuorten rikosten tulkinnat ja niihin kohdistetut reaktiot käyvät pysyvää ja toistuvaa kilpailua yhteiskunnallisissa ja ammatillisissa käytännöissä. Myös lastensuojelun asema määrittyy tässä kilpailussa. Lastensuojelun suhde rikollisuusilmiöön on nähdäkseni ilmeisessä muutoksessa 2000-luvun alussa, jota leimaavat aikaisempaa matalamman toleranssin lisäksi voimakas toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuuden sekä taloudellisen tehokkuuden ilmapiiri. Ehkäpä historioitsijat vasta muutamien vuosikymmenten päästä voivat arvioida, saavatko ”aikalaisdiagnostiset” arveluni todellisuuspohjaa.

Lähteet

Lait ja asetukset:

- 1940/262. Laki nuorista rikoksentekeijöistä
1942/1001. Asetus nuorista rikoksentekeijöistä
1982/710. Sosiaalihuoltolaki
1983/683. Lastensuojelulaki
1983/1010. Lastensuojeluasetus
1987/449. Esitutkintalaki
1988/545. Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista
1999/731. Perustuslaki
2003/434. Hallintolaki
2003/515. Laki rikoslain muuttamisesta
2004/1196. Laki nuorisorangaistuksesta

Lähdekirjallisuus:

- Anttila, Inkeri & Jaakkola, Risto (1966) *Piiloon jäävä rikollisuus*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa. Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: Stakes. Raportteja 263.
- Beck, Ulrich (1996) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. *Teoksessa* Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino
- Blom, Raimo (2001) Yhteiskunnan rakennemuutos ja perheiden elinehdot. *Teoksessa* Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Bottoms, Anthony & Dignan, James (2004) Youth Justice in Great Britain. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Dahl, Tove Stang (1985) *Child Welfare and Social Defence*. Oslo: Norwegian University Press.
- Demuth, Stephen & Brown, Susan L. (2004) Family structure, family processes, and adolescents delinquency: the significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1), s. 58–81.
- Doobs, Anthony & Tonry, Michael (2004) Varieties of Youth Justice. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Duckworth, Jeannie (2002) *Fagin's Children. Criminal Children in Victorian England*. London: Hambleton.
- Eskelinen, Ossi (2005) "Hermot vapautu ja tuli puhdas olo". *Alle 15-vuotiaiden sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Lapset rikoksen sovittelussa –*

- tutkimusprojektin raportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:3. Helsinki: Yliopistopaino.
- Feeley, Malcolm & Simon, Jonathan (1992) The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its implications. *Criminology* 30(4), s. 449–474.
- Felson, Marcus (1994) *Crime and everyday life. Insights and implications for society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Garland, David (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in the Contemporary Society*. Oxford: University Press.
- Garrett, Paul Michael (2004) Talking Child Protection. The Police and Social Workers ”Working together”. *Journal of Social Work* 4(1), s. 77–97.
- Gover, Angela R. & MacKenzie, Doris L. (2003) Child maltreatment and adjustment to juvenile correctional institutions. *Criminal Justice and Behavior*, 30(3), s. 374–396.
- Haapasalo, Jaana & Aaltonen, Terhi (1999) Lapsen pahoinpitelyalttius lastensuojelun asiakasperheissä. *Teoksessa* Jaana Haapasalo (toim.) *Väkivallan kierre*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 5/99. Helsinki: Tietosanoma.
- Harrikari, Timo (1999) *Lapsi rikoksesta epäiltynä. Lapsirikollisuus poliisin esitutkimusaineistossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7/99. Helsinki: Tietosanoma.
- Harrikari, Timo (2004a) *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 48.
- Harrikari, Timo (2004b) Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisena seuraamuksena. Historiallista tarkastelua lainsäätämisasiakirjojen valossa. *Nuorisotutkimus* 22(2), s. 34–50.
- Harrikari, Timo (2004c) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. *Teoksessa* Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 43.
- Harrikari, Timo (2004d) From Welfare Policy towards Risk Politics. *Teoksessa* Helene Brembeck, Barbro Johansson & Jan Kampmann (toim.) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare Societies*. Roskilde: Universitets forlag.
- Harrikari, Timo (2005a) Yksityisvalvojat. Ammattitaitoinen ja koulutettu yhdyskuntaseuraamustyön voimavara. *Haaste* 5(2), s. 18–19.
- Harrikari, Timo (2005b) Sosiaalitoimella on merkittävä rooli nuorisorangaistuksessa. *Sosiaaliturva* 93(5), s. 20–21.
- Harrikari, Timo (2006) *Lasten ja nuorten kotiintuloaikoja koskevat käytännöt Etelä-Suomen läänin alueen kunnissa*. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisu 106. Helsinki: Multiprint.
- Helasvuo, Kaarlo (1954) *Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta*. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisu 7. Jyväskylä: Gummerus.

- HE 90/1974 vp. Hallituksen esitys lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 13/1983 vp. Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi.
- HE 225/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.
- Hughes, Gordon (1998) *Understanding Crime Prevention. Social Control, Risk and Late Modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Iivari, Juhani (1996) *Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikosentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1996/2. Helsinki: Edita.
- Jahnukainen, Markku (2004) *Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtioiden koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta*. Stakes, aiheita 29/2004. Helsinki: Stakes.
- Janson, Carl-Gunnar (2004) Youth Justice in Sweden. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriiseissä*. Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen julkaisu- ja 6. Helsinki: Loki-kirjat.
- Kiehelä, Hannu (1997) *Rikollisuuskäsitykset ja ammattiorientaatio. Nuorisoriikollisuus poliisien, sosiaalityöntekijöiden ja vankien arvioimana*. Poliisin oppikirjasarja 6/1997. Helsinki: Sisäministeriö.
- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeliasiakkuudesta ja kouluhistoriasta*. Stakes, tutkimuksia 150. Saarijärvi: Gummerus.
- KM 1921: 15. *Yhteiskunnan lasten ja nuorisonsuojelu*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM 1973: 86. *Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö II. Perheiden ja alaikäisten huollon järjestämistä koskevat ehdotukset*. Helsinki.
- KM 1976: 72. *Rikosoikeuskomitean mietintö*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KM 1977: 73. *Lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoimikunnan mietintö*. Helsinki.
- KM 2004: 12. *Nuorisoriikostyöryhmän mietintö*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Korander, Timo (2000) *Teoksessa* Pauli Niemelä & Anja Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Korander, Timo & Törrönen, Jukka (2004) *Teoksessa* Jukka Törrönen (toim.) *Valvontaa ja vastuuta. Päihheet ja julkisen tilan moraalisaätely*. Helsinki: Gaudamus.
- Kyvsgaard, Britta (2004) Youth Justice in Denmark. *Teoksessa* Anthony N. Doobs & Michael Tonry (toim.) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National perspectives*. London: The University of Chicago Press.
- Lauronen, Erja (1994) *Miten pitäisi välittää. Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikosentekijöiden oikeusprosessista*. Stakes, raportteja 141. Jyväskylä: Gummerus.
- LA 106/1976 vp. Muroma ym: Ehdotus laiksi lapsilisälain 1 § ja 1 a §:n muuttamisesta.

- TPA 124/2000 vp. Lehtimäki ym.: Rikosoikeudellisen vastuun ikärajan poistaminen.
- Lauronen, Erja (1994) *Miten pitäisi välittää. Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikosentekijöiden oikeusprosessissa*. Stakes, raportteja 141. Jyväskylä: Gummerus.
- Marttunen, Matti (2002) *Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.
- Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka (2002) *Nuorisorangaistus 1997–2001. Uuden rangaistuslain arviointi*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192.
- Mattila, Markku (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Suomen historiallinen seura*. Bibliotheca historica 44. Jyväskylä: Gummerus.
- Morris, Alison & McIsaac, (1978) *Juvenile Justice? The Practice of Social Welfare*. London: Heinemann Educational Books.
- Muncie, John (1999a) Institutionalized intolerance: Youth Justice and the 1998 Crime and Disorder Act. *Critical Social Policy* 19(2), s. 147–175.
- Muncie, John (1999b) *Youth and Crime. A Critical Introduction*. London: Sage.
- Parton, Nigel (2006) *Safeguarding Children. Early intervention and Surveillance in a late modern Society*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Pratt, John (1989) Corporatism: the third model of juvenile justice. *British Journal of Criminology* 29(3), s. 236–254.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuturvasta perhekuntoutukseen. *Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (toim.) Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Stakes, tutkimuksia 133. Saarijärvi: Gummerus.
- Rauhala, Urho (1972) *Koulukotipoikien ja nuorisovankien myöhemmät elämänvaiheet*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- RA 1188/1979 vp. Vennamo ym.: Määrärahan osoittamisesta nuorten kodinperustamislainojen varten.
- Rousu, Sirkka, Paavola, Auli & Kaunisto, Marketta (2004) *Lapsipolitiikka kunnissa 31.12.2003 -tuloksia kuntakyselystä*. Ajankohtaiskyselyn yhteenveto 5.4.2004.
- Saari, Erkki (1951) *Pahatapaisuus yksilön sopeutumattomuuden oireena*. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja VI. Jyväskylä: K.J. Gummeruksen osakeyhtiön kirjapaino.
- Salo, Reino (1956) *Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana. Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924–1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista*. Vaasa: Vaasan kirjapaino.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Jyväskylä: SoPhi.

- Sauli, Hannele (2001) Lasten osuus yhteiskunnan voimavaroista 1990-luvulla. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Souhami, Anna (2005) Constructing inter-agency conflict: identity, change and resistance in developing Youth Offending Team. Paperi konferenssissa ”Re-Awakening the Criminological Imagination. British Society of Criminology 12.–14.7.2005, Leeds, U.K.
- TA 553/1973 vp. Forsman: Tutkimuksen aikaansaamisesta työssä käyvän äidin sairaiden lasten hoidon turvaamisesta.
- Tommo, Eija (2004) *Lapsirikollisuus lastensuojelussa. Haastattelututkimus lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista ja toimintatavoista lapsirikollisuuden suhteen*. Sosiaalityön pro gradu. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Uusitalo, Hannu (2000) Köyhyys ja tulonjako. Teoksessa Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilson, Sandra Jo, Lipsey, Mark W. & Soydan, Haluk (2003) Are Mainstream Programs for Juvenile Delinquency Less Effective With Minority Youth Than Majority Youth? A Meta-Analysis of Outcomes Research. *Research on Social Work Practice* 13(1), s. 3–26.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society*. London: Sage.